

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 JANUARI
1938

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

13^e JAARGANG
N° 1

UITGAVE DER VEREENIGING. SECRETARIAAT: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur noodigt de Leden met hunne Dames uit tot bijwoning van de **algemeene (jaar-)vergadering op Maandag 31 Januari a.s.**, des avonds te half acht uur precies, in een der zalen van het Hôtel des Pays-Bas aan het Janskerkhof.

Agenda:

Opening door den Voorzitter.

Notulen der algemeene vergadering van 1 Maart 1937.

Verslag van den Secretaris over 1937.

Rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1937, met verslag der Kascommissie.

Benoeming eener Kascommissie voor 1938.

Verkiezing van Bestuursleden, wegens periodieke aftreding van de Heeren Mr. H. Waller, Th. Haakma Wagenaar en G. A. Evers.

Begrooting voor 1938.

Bespreking der plannen voor 1938, waarbij het Bestuur het bijzonder op prijs zal stellen de wenschen der Leden te vernemen.

Rondvraag en sluiting.

Leden, die voorstellen wenschen te doen, worden verzocht, indien zulks mogelijk is, daarvan enkele dagen tevoren schriftelijk mededeeling te doen aan den Secretaris.

Half negen uur precies:

Voordracht van den Heer R. T. MUSCHART uit Arnhem

over

Een en ander omtrent sprekende familiewapens.

Namens het Bestuur: Mr. H. WALLER, Voorzitter.

G. A. EVERS, Secretaris (Van Speijkstraat 20).

UTRECHTSCH E NIEUWJAARSLIEDEREN.

Aan den berijmden wensch, die eertijds op nieuwjaarsdag door de arbeiders in openbaren dienst, de voorgangers van sommige groepen der tegenwoordige gemeente-werklieden, huis aan huis werd aangeboden, was in den regel een nieuwjaarslied verbonden. Dat lied werd meestal, wanneer de rijmwensch niet al te lang was uitgevallen en dan alle beschikbare plaats op het blad papier in beslag nam, onderaan het blad gedrukt. (Vgl. dit Maandblad XII-1937, blz. 4—9).

Onderwijl enkelen hunner bij de burgers rondgingen, de nieuwjaarsprent aan de deur aanboden en de gebruikelijke fooi in ontvangst namen, stond vermoedelijk een ander groepje in de straat te zingen. Door dien zang werd de komst van een bepaalde categorie aangekondigd en kon het gebruikelijke bedrag voor de hand gelegd worden. Blijkens den wensch der Asch-haalders en karlieden werd op een zesd'half (omstreeks het nu gangbare kwartje) gerekend, want zij besloten hun gedicht voor 1818 met: Nu bid ik, Heeren ten besluit, / Haale ieder zijn Zesthalfje uit, / Om 't aan de maagd te geven; / Dan schenkt dit mij die zoete maagd, / Die lagchend nu uw' giftje draagt, / Wilt lang deez' dag beleven!

Zonder uitzondering zijn die liederen, meer dan de wenschen, ernstig van toon, zijn ze vaak van zeer vromen aard. In de wenschen werd in hoofdzaak van den materielen toestand in verband met de jongste gebeurtenissen gesproken, werd de wereldlijke overheid bedacht, maar in de liederen werd vooral aandacht voor de goddelijke leiding gevraagd, op de noodzakelijkheid van vertrouwen en bouwen op den almachtige gewezen. Zoo werd in 1790 op de wijs van: Wanneer de zon zijn paarden ment, gezongen:

Wij Aslien hebben nu weer stof / Met hart en mond oprecht, / Te zingen tot des Heeren lof;

Ach! mochten wij dan dankbaar zijn / Aan Hem die 't alles gaf,

Op dat zijn goedheid ons verschijn; / En wenden 't kwaade af,

Waar mee Hij ons kastijde / Nu een geruimen tijd,

Wij zullen ons verblijden / Als Hij de Roe neerlijd.

De liederen waren op de indertijd meest gangbare volkswijzen gemaakt, als Van Blanchifleur (1814), Hoe genoeglijk rolt het leven (1829), Iö vivat (1859). Een merkwaardige uitzondering daarop maakt dat der „vulders en aanstekers der lantaarnen” op nieuwjaarsdag 1818, waarvan de vier coupletten op de wijze van het „Wien Neerlands bloed in de aders vloeit” werden gezongen, een wijs die toen nog niet algemeen bekend geweest kan zijn.

Het „Wien Neerlands bloed” van Tollens was het bekroonde lied in den door admiraal Van Kinsbergen in 1816 uitgeschreven wedstrijd, om een volkslied in den Nederlandschen volkstoone en geest te verkrijgen. Het werd eenige maanden later door Wilms op muziek gezet. Weliswaar werd het in 1817 in druk verspreid en betaalde Van Kinsbergen de straatzangers, die het op hun tournee door het land zongen, maar het ging er niet bij het volk in. En zeer waarschijnlijk is het Utrechtsche lied van 1818 ook een op aandrang van Van Kinsbergen ondernomen poging geweest, om de wijs en daardoor weer het nieuwe volkslied populair te maken.

Niettegenstaande al die pogingen en trots ook de groote populariteit van Tollens als dichter bleef het „Wien Neerlandsch bloed” maar half gekend en eerst bij het begin van den Belgischen

opstand in 1830 werd het algemeen. Het werd toen in alle schouwburgen gespeeld en gezongen en het zijn vooral de joodsche koristen van het Théâtre français geweest, die er op het voorbeeld van den zanger Vrugt „ziel en leven aan wisten te schenken” en het daardoor populair hebben gemaakt.

Toon en maat waren in de Utrechtsche navolging goed getroffen en de woorden evenaarden Tollens' voorbeeld. Evenals het laatste, zooals Nicolaas Beets voor tachtig jaar reeds schreef, met verandering van een enkel woord in den eersten regel door tal van andere volken gezongen kan worden, is het lied der lantaarnopstekers van 1818 geschikt, om ten allen tijde en dus ook nu als nieuwaarswensch te gelden. De woorden van hun laatste couplet luiden:

Dit jaar neemt nu een goed begin: / Het einde zij ook goed!
 Elk leve met den besten zin / Bevrijd van tegenspoed.
 Geen tweedragt, nijd of broederhaat / Beziele onzen borst,
 Elk leve in zijn stand of staat / Voor Vaderland en Vorst.

E.

DE HEKS VAN BORSWERD EN... UTRECHT.

De geschiedenis, die hier verhaald wordt, begon in een stormachtigen Octobernacht van het oorlogsjaar 1916 en is waar gebeurd. Zoo vangen Harold Hammer en Hermann Thimmermann hun spannend verhaal over „die Hexe von 1916, ein Bericht von sonderbaren Begebenheiten in Borswerd-Holland” aan, dat in de „Münchner illustrierte Presse” van 1937 (nrs. 8—10) staat afgedrukt. Het speelt aan de Friesche kust in de omgeving van Harlingen. —

In den bedoelden orkaannacht zit de hoogbejaarde boer Miedema onder de schouw van zijn armzalig huisje, half-hardop lezend in den op zijn knieën opengeslagen bijbel, „een oeroud in zwijnsleer gebonden boek”. Zijn 70-jarige vrouw Rijkje, onafgebroken in gebed verzonken, zit naast hem, terwijl de meid en de knecht in stille aandacht bij en tegen de deurpost staan. „Een tafereel van vrede en van onschuldigen eenvoud”. Als Miedema den bijbel dichtgeslagen en „’t is tijd” gezegd heeft, staat zijn vrouw op, neemt een wierookvat waarop kruiden smeulen, van het vuur en loopt daarmee langzaam, met uitgestrekte armen door het huisje. „In nachten, wanneer de storm van uit zee over het land komt razen, vliegen de dijkheksen en de nevelgeesten overal rond en moeten mensch, dier en huis door gebed en door de geurende rook van gewijde kruiden voor onheil behoed worden”. Na rond te zijn geweest, gaan allen weer in ’t vertrek zitten bidden en eerst tegen den morgen, als de storm wat afgenomen is, leggen zij zich ter ruste. Nauwelijks ingesluimerd, schrikt de boer wakker en ziet hij zijn vrouw met vertrokken

gezicht en vreemd-starende oogen rechtop in bed zitten. Weldra valt ze in wilde stuiptrekkingen en wanneer de meid en de knecht op haar gegil afgekomen zijn, zegt de boer: ik ga den dokter halen. „Geen dokter, niemand aan mijn bed”, krijst de vrouw en ze blijft drie dagen en drie nachten hulpeloos liggen.

Dan komt ze tot rust en staat den volgenden morgen gewoon op. Haar geheele wezen is echter veranderd. Ze spreekt weinig en geeft zoo goed als geen antwoord op de belangstellende vragen van haar man. Wanneer hij aandringt: Rijkje, ben je weer beter?, wijst ze hem af, zeggende: ga weg, boer, ik ben uitverkoren; zelf heeft hij het mij verkondigd, in mijne handen is alle macht gelegd!

Wie vrij is van bijgeloof, zal bedenkelijk het hoofd schudden, vervolgen de schrijvers, maar inzage van de gerechtelijke akten zal den ongeloofige overtuigen van de juistheid der vele dan verder zeer uitvoerig door hun verhaalde bijzonderheden. In 't kort komen ze hierop neer: Rijkje weet alle vrouwen uit wijden omtrek onder haar invloed te krijgen, en wanneer 't gerecht een onderzoek instelt naar de bovennatuurlijke gebeurtenissen in en om Borswerd, waarvan vage geruchten tot de buitenwereld doordringen, levert het onderzoek niets op, omdat de vrouwen niet willen en haar mannen niet durven antwoorden, zelfs de dorpsdiender Van Dongeren niet.

Rijkje, die natuurlijk op een bezem door de lucht rijdt, wordt in haar huis, dat een bedevaartsplaats is geworden, als een heilige vereerd. Ze geneest menschen en vee, verstrekt liefdesdranken, benadeelt allen die haar beweging minachten of niet geldelijk willen steunen, doodt haar tegenstanders door „den boozen blik”. Ze wordt de grootmeesteres der streek genoemd. Iedereen gaat zich machteloos voelen en het detachement rijksveldwacht, tijdelijk te Borswerd ingekwartierd, kan weinig of niets uitrichten.

Huiszoeking en eindelijk worden bij een eenvoudigen boer kostbare in zakken met stroo verborgen altaar-goederen gevonden. Bij navraag weet echter niemand de herkomst en het doel dezer gouden en zilveren voorwerpen mede te deelen.

Geen man durft zich 's avonds, nog minder 's nachts buitenshuis te wagen en van hun vrees maakt Rijkje gebruik, om haar aanhangsters in de komende herfstnachten te verzamelen. Vijf duizend vrouwen volgen haar en zitten om de drie nachten ongekleed met loshangende haren, slechts in een wit laken gehuld, tegen den zeedijk gehurkt, in verbijstering luisterend naar de wilde verhalen der „grootmeesteres van den noordenwind”. In den regel gaan die verhalen over Jan Beukelszoon, die als Jan van Leiden een sekte der wederdoopers te Münster stichtte. Daarna werpen de vrouwen zich joelend en zingend in zee, om van Rijkje de „oerkracht van

nacht- en helledoop" te ontvangen. In den volgenden strengen winter vinden de bijeenkomsten regelmatig in het hart van een dicht bosch om een hoog opblaaiend offervuur plaats.

Steeds driester treden de vrouwen op en weldra besluit Rijkje haar grooten slag te slaan; ze wil een eigen, uitsluitend door vrouwen bestuurden staat stichten, waarin niet meer bij de gratie van de koningin van Nederland en van den Volkenbond wordt geregeerd en waarin Rijkje onbepaalde heerscheres is. De nieuwe staat wordt uitgeroepen en Rijkje begint met de voornaamste punten van Borswerd te laten bezetten. De veldwachters worden neergeslagen, pastoor en predikant worden gevangen genomen en de onderwijzers met dorschvlegels weggeranseld. Dan zwermt het vrouwenregiment over de omgeving uit, om in verren omtrek het gezag van de leidster te vestigen.

Een postbeambte, die uit de verte, terwijl hij op zijn land werkte, een deel der vrouwen zag optrekken, rent angstig naar zijn ambts-woning en roept telegrafisch Harlingen op. Hij durft niet te telefoneeren, omdat hij in de verte reeds een afdeeling vrouwen hoort naderen. Vliegenvlug slaat hij den sleutel van het Morse-toestel aan en het voornaamste deel van zijn bericht is nauwelijks doorgegeven, of de deur wordt opengesmeten, de furiën stormen binnen en slaan alles kort en klein.

Een uur later vereenigen alle vrouwen zich, om in processie naar het huis van Rijkje te gaan; ze marcheeren in gesloten gederen, omringd door hunne met dorschvlegels gewapende mannen. Het is de huldigingstocht voor de grootmeesters van den noordenwind, wier regeering nu gevestigd is.

Het wel wat verminkte telegram van den gestoorden postbeambte wordt in Harlingen begrepen en onmiddellijk trekt weer een geheele compagnie veldwachters op rijwielen uit. 't Vergaat hun als de vorigen en omdat ze niet tegen vrouwen weten te vechten, worden ze weer met knuppels, mestvorken en dorschvlegels verjaagd. Een hunner brigadiers gelukt het echter naar het naaste dorp te ontkomen en de smadelijke nederlaag telefonisch aan zijn commandant te melden. Eindelijk valt dan het besluit, om met de uiterste gestrengheid op te treden en weldra zit een eskadron van 80 maréchaussées, aangevoerd door een jongen ritmeester, in het zadel. Zij komen te Borswerd aan, als de vrouwen nog haar overwinning vieren. Alles verkeert nu wonderlijk snel: Rijkje toont zich machteloos tegenover de vele uniformen, wordt gevangen genomen en met 320 vrouwen en eenige mannen naar Harlingen gevoerd.

Het verhaal is hiermede uit en slechts in enkele regels, die hier in letterlijke vertaling volgen, wordt nog de oplossing van het geval gegeven. Zij brengen tevens het verband met Utrecht.

* * *

„In 't begin van den winter 1936 stierf de 90-jarige Rijkje Miede-

ma in een krankzinnigengesticht. Men trachtte om onlusten te voorkomen, haar dood geheim te houden, maar dat gelukte niet. Van het land kwamen duizenden boerinnen en volgden haar lijkbaar. De stoet werd door sterke afdeelingen veldwachters begeleid, maar de begrafenis verliep zonder eenige stoornis.

De oude bijbel, die men bij het doorzoeken van Rijkjes woning uit de handen der boeren nam, bleek een waardevolle uitgave te zijn, een origineel exemplaar der bijbelvertaling van Jan Beukelszoon, alias Jan van Leyden.

Deze bijbel was 120 jaar geleden op raadselachtige wijze uit de universiteitsbibliotheek te Utrecht verdwenen! Hoe het boek in het huis van Rijkje Miedema gekomen was, kon niemand verklaren."

* * *

De schrijvers dezer „ware geschiedenis" hebben getoond goed ingelicht te zijn, wat de plaatselijke bijzonderheden aangaat. Vermoedelijk hebben ze zelf Friesland bezocht en daar aan de noordwestkust goed rondgekeken. De waanzinnige Rijkje treedt derhalve in een vrij juist geteekende omgeving op en haar optreden is zóó weergegeven, dat het groote publiek er wel door geboeid wordt. Vreemd doet het daarom aan, dat haar hysterische handelingen ontleend heeten te zijn aan een bron, die nooit bestaan heeft. De kleermaker-herbergier Jan Beukelszoon, die te Münster het communistische Jeruzalem stichtte en zich daar tot koning van het nieuwe Sion uitriep (1534—1536), miste de bekwaamheid om een nieuwe bijbelvertaling te maken en heeft ze ook niet door anderen laten ondernemen. Zoo'n bijbeluitgave kan dus ook niet uit de Utrechtsche hoogeschoolboekerij gestolen zijn, waar trouwens in 't begin der vorige eeuw geen enkele bijbel ontvreemd is.

Door zoo onzuiver af te leiden, hebben de schrijvers zich met een Jantje van Leiden van de hoofdzaak afgemaakt en daardoor zich zelve wel als goede navolgers van den zonderlingen Jan Beukelsz. doen kennen.

E.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Utrecht als historisch centrum. — Ter gelegenheid van de opening van haar bijkantoor aan het Oudkerkhof heeft de Nederlandsche Reis Vereeniging een Utrechtnummer van haar orgaan „*Reizen en trekken*" uitgegeven. Voor dat nr. (blz. 687—688) schreef dr. W. A. F. Bannier een kort, maar zeer duidelijk en sprekend overzicht van Utrecht als historisch centrum, daarbij aansluitende aan wat nog van de oude, vnl. middeleeuwsche stad is gespaard gebleven of wat

tegenwoordig nog door aanleg en plaatsnaam aan den voormaligen toestand herinnert. Het beknopte overzicht leent zich uiteraard niet voor nog beknopter weergave en hier moet dus met een verwijzing naar het opstel zelf worden volstaan. Hopelijk zal het artikel er toe bijdragen, om bij de duizenden leden der N. R. V. de belangstelling voor een karakteristieke stad in eigen land te vergrooten, het verlangen naar nieuwe persoonlijke kennismaking te doen ontstaan.

„Waarlijk”, zoo eindigt dr. B. terecht, „Utrecht is volstrekt niet alleen de stad, waar men vergaderen gaat of de Jaarbeurs bezoekt; het is een stad met kostelijke monumenten van een eerbiedwaardig en zeer rijk verscheiden verleden, die een bezoek of bezichtiging overwaard zijn”. E.

Anna Maria van Schuurman. — Het Centraal museum bezit een oud miniatuurportret van Anna Maria van Schuurman op omstreeks 30-jarigen leeftijd, dat naar een schilderij van Cornelis Jonson van Ceulen werd gemaakt. Bij een reproductie van dat portret schreef dr. Jac. Zwarts in *Eigen haard* (LXIII-1937, blz. 697—698) enkele levensbijzonderheden over deze begaafde vrouw, die langer dan een halve eeuw te Utrecht heeft gewoond. Ze werd in 1607 te Keulen geboren, kwam als kind te Utrecht en woonde daar Achter den Dom in het tegenwoordige no. 6, waar een bescheiden gedenksteen aan haar verblijf herinnert. Haar naaste buurman, in een huis dat voor den aanleg der Voetiusstraat gesloopt is, was professor Gysbert Voetius, die aanvankelijk een grooten invloed op haar leven had. Ze volgde, onzichtbaar voor de studenten, diens colleges en was ongetwijfeld de eerste vrouwelijke student in Nederland. Later verfoeide ze Voetius' leer en sloot zich in 1670 bij den Franschen reformator der mystieke richting Jean de Labadie aan, wien ze haar bezittingen vermaakte en naar verschillende plaatsen volgde. Na De Labadie's dood in 1674 vestigden de Labadisten zich onder Anna Maria's leiding als een gesloten gemeenschap te Wiewerd in Friesland. Ze stierf in 1678 en is daar vermoedelijk naast de kerk begraven.

Ofschoon ze als kunstschilderes, beeldhouwster, graveerster, schaar-

kunstenares en schoonschrijfster van meer dan middelmatige bekwaamheid bekend is, ontleent ze haar roem toch het meest aan haar rijken geest en aan haar uitgebreide kennis van vreemde talen, waarvan ze er zeker tien beheerschte. Vooraanstaande personen uit alle landen, zoowel op maatschappelijk als op wetenschappelijk gebied, achtten een reis naar Utrecht dan ook niet geslaagd, wanneer ze niet tevens een bezoek aan deze „rechte peerle onder alle juffrouwen ende mirakel van (haar) eeuw” hadden kunnen brengen. E.

Haarlemsche dapperen naar Utrecht, 1786. — In „*Historia*” (III-1937, blz. 226—230) vertelt de heer A. Hallema van de burger-hulptroepen, die in het najaar van 1786 door de Haarlemsche patriotten werden uitgerust, om aan de verdrijving van den „tyran en zijne slaven” (prins Willem V en zijn aanhang) mee te helpen. Nadat de Haarlemmers 7800 gulden bijeengebracht en 100 gulden aan wekelijksche bijdragen toegezegd hadden, werd een corps van 50 manschappen uitgerust, dat weldra nog door 22 jongelieden, vrijwilligers uit de Haarlemsche liefdadigheidsgestichten, werd gevolgd. Te Utrecht waren de partijgenooten zeer verheugd over de komst dezer schutters en artilleristen, die, met tal van auxiliaren uit andere plaatsen, de stad en haar verdrukte burgerij „tot den laatsten druppel bloeds” zouden verdedigen en van „den tweeden Alva” helpen bevrijden. Te Utrecht moest de victorie beginnen.

Het Sterrebosch werd het dagelijksch oefeningsterrein, in samenwerking met de plaatselijke vrij-corporisten, meer nog de paradeplaats van „Bato's nakroost”.

Aan dit verhaal, door een ongevoemden „tijdgenoot” te boek gesteld,

verbindt de schr. een beschrijving van den toestand en van de door de tegenpartij genomen maatregelen te Utrecht, waar de partijhaat sterker dan elders woedde en meermalen tot razernij dreigde uit te slaan. De bijzonderheden daarvan zijn grootendeels aan het boekje van F. Nagtglas (Voor honderd jaren. Uit de papieren van een tijdgenoot. Utrecht, 1886) ontleend.

„Op de vraag: wat deden de Haarlemmers verder in Utrecht en hoe en wanneer keerden zij naar hun haardsteden terug, bewaarde de „tijdgenoot” natuurlijk het stilzwijgen, omdat dit antwoord voor zijn partij niet bijster voordeelig uitviel”. Toen de Oranjeklanten „niet spoedig tot „den oorlog” uitdaagden, de onderstandsgelden uit Haarlem en andere deelen

van Holland verminderden, particuliere belangen en familie-omstandigheden sommigen individueel noodzaakten naar huis terug te keeren, werden vóór 9 Mei 1787, toen het eerste eigenlijke gevecht plaats greep (vgl. dit Maandblad VIII-1933, blz. 83—86), al verschillende Haarlemmers gedwongen om hun woonplaats weer op te zoeken. Hoevelen ervan toen bij de schermutseling in de buurt van Vreeswijk aan „den slag” hebben deelgenomen en overhaast de vlucht namen, om óf naar Utrecht óf over IJsselstein en Woerden weer naar Haarlem te gaan, is niet vastgesteld kunnen worden, maar in elk geval kan men daarmee het avontuur der Haarlemsche auxiliären wel als geëindigd beschouwen”. E.

ACADEMICA HISTORICA TRAIECTINA. I.

Vele kilogrammen historische werken, die voor het grootste gedeelte reeds in 1936 het licht hebben gezien in verband met het derde Eeuwfeest der Utrechtsche Hoogeschool, wachten reeds lang — te lang — op bespreking in dit Maandblad. Deze toespeling op het gewicht der deelen, die thans voor mij liggen, om aangekondigd te worden, beoogt niets onvriendelijks te zeggen ten aanzien van den last, dien zij daardoor op het gemoed van den in de geschiedenis onzer Universiteit belangstellenden lezer zouden kunnen leggen. Het tegendeel is waar! Behalve voor de laatste twee hieronder te bespreken werken in deze serie, die eerder als overigens zeer belangwekkende „Nachschlagewerke” te beschouwen zijn, is de inhoud van de beide andere in hooge mate boeiend en ten deele zelfs van een luchtig genre, en een bescheiden vermelding van de stoffelijke „zwaarwichtigheid” van het

geheel der hieronder aan te kondigen publicaties wil eerder als een zwak excuus voor de nalatigheid van den recensent aangemerkt worden.

De werken dan, die hun verschijnen te danken hebben gehad aan het ten vorigen jare met zooveel geestdrift door de rechtstreeks er bij betrokkenen en met zooveel hartelijke instemming in binnen- en buitenland gevierde Academiefest, zijn de volgende:

- 1°. *De Utrechtsche Universiteit 1636—1936*. Eerste deel, *De Utrechtsche Academie 1636—1815*, door Dr. G. W. Kernkamp; Tweede deel, *De Utrechtsche Universiteit 1815—1936*, door Dr. J. P. Fockema Andreæ, Dr. J. M. Baart de la Faille, Dr. A. M. Brouwer, Dr. E. Cohen, Dr. A. Hulshof, Dr. G. W. Kernkamp, Dr. B. J. Kouwer †, Dr. W. J. H. Moll, Dr. I. A. Neder-

burgh, Dr. A. A. Nijland, Dr. K. Oestreich, C. F. van Oyen, Dr. N. Schoorl, Dr. J. H. W. Verzijl, L. van Vuuren, Dr. F. A. F. C. Went †. Utrecht, 1936. (XII en 392 blzn. met portrn., pltn. en facs.; VIII en 410 blzn. met portrn. en grafn.). 4°.

Wie tot in het vorige jaar zich op de hoogte wilde stellen van de lotgevallen der Utrechtsche *Alma Mater* gedurende haar leven van drie eeuwen, had zich tevreden te stellen, behalve met velerlei détailwerk, voor de eerste 200 jaren ongeveer, met de overigens zeer verdienstelijke „Historische schets der Utrechtsche Hoogeschool tot hare verheffing in 1815”, die in 1886 ter gelegenheid der viering van haar 250-jarig bestaan van de hand van den toenmaligen oud-hoogleraar Dr. G. J. Loncq het licht zag. Niet alleen bleef toen reeds het jaarbestek 1815—1886 onbeschreven, maar bovendien had Prof. Loncq van de voor de beschrijving van de historie der *Academia Rheno-traiectina* beschikbare bronnen of nog geen of slechts een beperkt gebruik gemaakt, zoodat een volledig relaas van die geschiedenis, ook volledig ten opzichte van de te benutten documentatie, tot de reeds lang gevoelde *desiderata* was blijven behooren.

Zoo was het voor velen dan ook een blijde mare, toen bekend werd, dat het Utrechtsche Universiteitsfonds — vroeger bekend onder den naam van het Utrechtsch Oud-Studentenfonds — het 300-jarig bestaan der Hoogeschool, waaraan het reeds zoveel onschatbare diensten had bewezen, en tevens zijn eigen halve eeuwfeest bedoelde te vieren met een op breede schaal en op streng wetenschappelijke basis opgebouwd geschiedver-

haal van de drie eeuwen, in haar geheel, verlopen sedert Utrecht haar zo lang reeds begeerde stedelijke instelling van waarlijk hooger onderwijs had gewonnen. En te grooter was de vreugde, te hooger gespannen de verwachting, toen de tijding rondging, dat het Universiteitsfonds den oudleerling der jubileerende Hoogeschool, sinds zoo lange jaren haar sieraad als hoogleraar, Prof. Dr. G. W. Kernkamp bereid had gevonden niet alleen het eerste gedeelte dier geschiedenis geheel zelf te schrijven, maar ook dat deze voor het tweede gedeelte, na 1815, waar de geleerde schrijver de hulp van anderen op speciale gebieden, waarop hij zich minder bevoegd achtte, had gemeend te moeten inroepen, de algemeene leiding der beschrijving en de coördinatie der met hem samenwerkenden op zich had genomen.

Het behoeft geen betoog, dat aan de verwachtingen, die men meende te mogen koesteren van deze door het Universiteitsfonds op touw gezette feestgave aan de 300-jarige Utrechtsche Hoogeschool, in de hoogste mate voldaan is. Prof. Kernkamp heeft door dit zijn *opus magnum* aan de Universiteit, die hij nog vóór het eeuwfeest wegens het bereiken van de wettelijke leeftijdsgrens als actief leeraar had moeten verlaten, een even grooten dienst bewezen als hij zijn naam van scherpzinnig, levendig, geestig en tegelijk streng wetenschappelijk en onpartijdig geschiedschrijver er door heeft bevestigd en verhoogd.

Een kritische beschouwing van dit werk — overbodig trouwens — is hier niet op haar plaats. Daar de uit den aard kostbare uitgave echter niet geacht mag worden in handen te zijn van alle lezers van dit Maandblad, moge een zoo beknopt mogelijke uiteenzetting van wat zij biedt hier een plaats vinden.

Het eerste deel aan van het geschiedverhaal, de periode 1636—1815 bestrijkend, is geheel van de hand van Prof. Kernkamp en opent, zooals verwacht mocht worden, met een breed opgezette voorgeschiedenis, het relaas van de verschillende pogingen, die te Utrecht sedert 1470 beraamd, doch niet tot uitvoering gekomen waren, om in dit geestelijk centrum der noordelijke Nederlanden, dat de stad eeuwen lang was geweest, eene Universiteit te stichten, tot aan de oprichting van de Illustre School van 1634, die twee jaren later tot de Academie, die wij thans Universiteit heeten, werd verheven. Weinig minder uitvoerig wordt daarna in een tweede hoofdstuk het gebeurde van deze twee overgangsjaren beschreven. En dan eerst vangt het levensverhaal der *Academia Traiectina* aan, waarbij achtereenvolgens het bestuur der Academie en haar innerlijk leven hun historisch relaas vinden, waarna dan in een vijfde hoofdstuk de hulpmiddelen voor het academisch onderwijs en de inrichtingen ter uitspanning der studenten hunne beurt krijgen: de bibliotheek, de Hortus, het Theatrum anatomicum, het Theatrum chemicum en het Theatrum physicum, de Astronomische toren (Smeetoren); de Maliebaan en de Scherm- en rijschool. Dan volgt in verschillende hoofdstukken het eigenlijke verhaal der lotgevallen van de Hoogeschool zelve, verdeeld naar de volgende tijdvakken: De Utrechtsche Academie in de eerste vijftig jaren; Van 1686 tot den Patriottentijd; De Patriottentijd en de Fransche tijd, de overgang van Stads- tot Lands-Hoogeschool. Een register van persoonsnamen besluit dit deel, dat, behalve fraai van typografische uitvoering, rijk geïllustreerd is 1).

Het tweede deel van het hier be-

sproken magistrale werk omvat de geschiedenis der Utrechtsche Universiteit, die nog tot 1877 den ouden naam van Hoogeschool zal blijven dragen, van het jaar 1815, waarin zij na hare *capitis diminutio* in den Franschen tijd, thans als Rijksinstelling van hooger onderwijs, herrezen was, tot aan en in het jubeljaar 1936.

Zooals reeds boven werd aangestipt, is Prof. Kernkamp van dit deel slechts ten deele de schrijver en wel in de eerste plaats van het tweede hoofdstuk: De Utrechtsche Hoogeschool van 1815 tot 1877, het jaar van het in werking treden van de Wet op het Hooger Onderwijs. Nu is het verder wel een zeer verheugend verschijnsel, dat de oud-Burgemeester van Utrecht, tevens oud-President-Curator onzer Universiteit, Dr. J. P. Fockema Andreae bereid is gevonden, in een eerste hoofdstuk Het Academisch Bestuur over het genoemde tijdvak 1815—1877 te beschrijven, zooals hij dit eveneens gedaan heeft in het derde met de gelijknamige stof over de periode van 1877 tot nu, waarin hij voor de laatste

1) Voor een zeer aanzienlijk deel hebben den geleerden schrijver voor dit eerste deel van het groote werk als bron gediend de Acta et Decreta van den Academischen Senaat en de Resolutiën der Utrechtsche Vroedschap. Deze bronnen nu, vermeerderd met nog andere bescheiden, ter zake dienende, zijn ongeveer gelijktijdig met het verschijnen van de feestgave van het Universiteitsfonds door Prof. Kernkamp, voorloopig nog maar in een eerste deel, loopende tot April 1674, gepubliceerd in de Werken van het Historisch Genootschap, van welke publicatie men reeds op de blzz. 38—40 van den 12den Jaargang van dit Maandblad een aankondiging zal aantreffen. Over eenige maanden kan een tweede deel van deze bronnenpublicatie tegemoet gezien worden, dat vermoedelijk het tijdperk tot 1745 zal bestrijken.

jaren zelf een werkzaam deel aan dit bestuur heeft gehad.

Het vierde hoofdstuk ten slotte omvat het verhaal van de eigenlijke geschiedenis der Universiteit gedurende die laatstgenoemde periode, faculteitsgewijze beschreven door daartoe bij uitstek bevoegde leden van den Academischen Senaat. Voor de Theologische Faculteit deed dit Prof. Dr. A. M. Brouwer; voor de Juridische Prof. Dr. J. H. W. Verzijl; voor de Medische had die taak op zich genomen de oud-Hoogleraar Dr. B. J. Kouwer, wiens betreurd overlijden tijdens zijn arbeid aan de taak, die hij had aanvaard, zijn ambtgenoot Dr. J. M. Baart de la Faille de met piëteit op zich genomen plicht oplegde, om de beschrijving der geschiedenis van de Medische Faculteit door Prof. Kouwer, die te breed was uitgedijd, te besnoeien en te voltooiën; de Wis- en Natuurkundige Faculteit met haar sterke specialiseering eischte alleen reeds de pen op van zes geschiedschrijvers harer lotgevallen: Prof. Dr. W. H. J. Moll voor de Natuurkunde; Prof. Dr. E. Cohen voor de Chemie; Prof. Dr. A. A. Nijland, ook reeds helaas! in den zomer van het jaar van het jubelfeest, dat hij door ziekte niet eens meer heeft mogen medevieren, aan zijn gezin en zijn universitaire arbeid ontvallen, voor de Wiskunde, de Sterrekunde en het Astronomisch

Observatorium; voor de Biologie Prof. Dr. F. A. F. C. Went, die vóór zijn overlijden in 1935 reeds zijn deel aan het werk had voltooid; Prof. Dr. N. Schoorl voor de Pharmacie en Prof. Dr. K. Oestreich voor de Geologische en Geografische Wetenschappen. De Litterarische Faculteit vindt weder Prof. Kernkamp op zijn post, om hare lotgevallen te boekstaven; de Veeartsenijkundige Faculteit heeft in Prof. C. F. van Oyen den auteur van haar geschiedenis gevonden, die aanvanke-lijk door den ook reeds (in 1933) overleden Hoogleraar Dr. H. M. Kroon zou zijn beschreven; terwijl de Indologische Leerstoelen in Prof. Dr. I. A. Nederburgh den beschrijver vonden harer nog weinige levensjaren. Ten slotte geeft in een laatste hoofdstuk de Bibliothecaris der Utrechtsche Universiteits-Bibliotheek, Dr. A. Hulshof, het geschiedverhaal der aan zijn zorgen toevertrouwde Academische instelling.

Ook dit deel van het werk is rijk verlicht, thans uitsluitend met portretten van Curatoren en Professoren uit het tijdvak, dat het beslaat, en voorts voorzien van een nuttig persoonsregister.

Prof. Kernkamp en zijn medewerkers hebben in deze monumentale boekdeelen der Utrechtsche Universiteit een *monumentum gesticht aere perennius*.
W. A. F. B.

BOEKAANKONDIGING.

D. J. van der Ven, *Van knipmutsen en oorjzers*. (Libellen-serie nr. 235). Baarn [1937]. (32 blzn. met afbn.). 40.

Toen Th. Molkenboer twintig jaar geleden een geïllustreerd overzicht van „de Nederlandsche nationale kleeder-

drachten" (Amsterdam, 1917) uitgaf en zoodoende de eerste over het algemeen geslaagde poging deed om de toen nog gedragen wordende drachten te beschrijven, schreef hij o.m. (blzn. 159, 165): „In Utrecht is alléén iets van de nationale kleedij over, in de streken die aan het Gooi en aan Gel-

derland grenzen. De groote streek waar nog de nationale dracht in eere is, en die zich langs de kust van de Zuiderzee van Staphorst tot Huizen uitstrekt, gaat ook over de noord-oostelijke hoek van de provincie Utrecht... In de andere deelen van de provincie Utrecht, is de nationale dracht zoo goed als geheel verdwenen, tenzij dat hier en daar oudere vrouwen nog een hulle dragen. Die is dan echter meestal niet van specifiek Utrechtsche vorm".

In het opstel over „de kleederdrachten", dat dr. F. van Thienen voor het onlangs onder leiding van prof. dr. Jan de Vries verschenen werk „Volk van Nederland" (Amsterdam, 1937. Blz. 129—163) schreef, werd Utrecht evenmin nog als een gebied, waar de volksdracht min of meer in eere bleef, beschreven en vond slechts Bunschoten-Spakenburg als onderdeel van het Zuiderzee-gebied vermelding. En in Van der Ven's hierboven genoemde boekje wordt aan Utrecht heelemaal geen aandacht geschonken, is Bunschoten-Spakenburg maar terloops genoemd.

Toch blijkt in Sticht en Stad nog wel hier en daar aan de oude kleeding gehecht te worden, zooals mr. Van den Berg in het laatst verschenen Jaarboekje van „Oud-Utrecht" (blz. 138—150) heeft aangetoond en zooals vermoedelijk uit verdere publicaties zal blijken.

Als oriënteerend overzicht om de beteekenis van het nationale costume als cultuur-document te leeren begrijpen, als middel om de aandacht op de noodzakelijkheid eener inventarisatie te vestigen, vóór de laatste sporen der volkseigene drachten door de weinig karakteristieke confectie-kleeding verdrongen zijn, heeft het boekje echter bijzondere propagandis-

tische waarde en verdient het belangstellende koopers te vinden. E.

Jubileum-jaarboekje van het oudheidkundig genootschap „Nifftarlake" 1937. Utrecht, 1937. (LXXII en 106 blzn. met afbn. en tabn.). 8°.

Ter gelegenheid van zijn 25-jarig bestaan heeft „Nifftarlake" een voor deze gelegenheid extra goed uitgevoerd jaarboekje uitgegeven, dat vele opstellen bevat, die vooral voor de kennis van de Vechtstreek, maar uiteraard ook voor de historie van geheel Utrecht beteekenis hebben. Jhr. P. H. A. Martini Buys schreef een „Schets van de geschiedenis van Loenersloot", pastoor L. J. van der Heyden over de „Parochie van den h. Johannes den Dooper te Breukelen. De heer J. D. Bastert deed mededeelingen over een „Erfpagsbrief d.d. 20 Juny 1754", die Utrechtsch kaptelland onder Breukelen-Proostdij raakt, en over „Oude opschriften in de Vechtstreek", Pastoor A. E. Rientjes behandelde „Nogmaals de klok van Oud-Loosdrecht", dr. Jac. Swartz „Het jodenkerkhof onder Tienhoven", en mevrouw M. C. van Zeggelen vertelde van „De theekeopel van Over-Holland", waar zij in 1928 gedurende twee maanden verbleef, om haar veel gelezen historische roman der 17de eeuw over „De plaetse aan de Vecht" te voltooien.

Dit deeltje sluit een rij van 25 jaarboekjes op waardige wijze af, welke, gerekend het overal en altijd blijkend enthousiasme van bestuur en leden, de voorlooper is van een nieuwe reeks, waarin steeds van het interessante verleden en de historisch-geworden schoonheid der oude gouwe Nifftarlake zal worden getuigd. E.